PSYCHOLOGIA ROZWOJOWA, 2013 ∗ tom 18, nr 1, s. 69–85
doi: 10.4467/20843879PR.13.005.1017

ANNA SIUDEM

Instytut Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Institute of Psychology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin
e-mail: anna.siudem@umcs.lublin.pl

Zachowania ryzykowne młodzieży gimnazjalnej

Risky behaviours of youth at secondary-school age

Abstract. In the face of different civilization changes threatening human health and life, risky behaviours of youth have become one of the essential research areas of present-day psychology. The conclusions of this research can be used to design programmes and preventive measures in this area. The purpose of this research was to determine the structure of risky behaviours of youth at secondary-school age. It was assumed that within a group of youth from the second class of the secondary school, most of the risky behaviours associated with the use of alcohol, nicotine and drugs occurred at least once during the 12 months preceding the research. It was also assumed that sex differentiates risky behaviours in terms of their frequency and structure. The research was conducted on a group of youth of the second class of secondary school. This group consisted of 158 people. To determine the risky behaviours the diagnostic survey method was used. The conclusions of the research made it possible to outline a picture of the spread of these dysfunctions in the school environment of the youth. The vast majority of the respondents declared that during the 12 months preceding the survey, they most frequently used alcohol. Only one out of ten respondents claimed to have abstained from alcohol. Also popular was the use of tobacco and cannabis (marijuana and hashish). The most significant differences between girls and boys occurred primarily in the field of tobacco use, with the frequency of '1–5 cigarettes daily' in favor of girls.

Key words: risky behaviours, youth

Słowa kluczowe: zachowania ryzykowne, młodzież

WPROWADZENIE

Zmiany zachodzące we współczesnym świecie bardzo często zagrażają życiu i zdrowiu młodzieży, przyczyniając się do podejmowania przez młodych ludzi różnorodnych zachowań ryzykownych. Analizując niepokojącą sytuację polskiej młodzieży, którą kształtuje wiele niekorzystnych czynników tkwiących w rodzinie, w środowisku społecznym, a także w samej jednostce, za konieczne można uznać podejmowanie działań profilaktycznych w tym zakresie, a co za tym idzie, prowadzenie badań diagnostycznych dotyczących tej problematyki.

Na gruncie nauk społecznych istnieje cały szereg pojęć, które określają pewien rodzaj negatywnych zjawisk z obszaru społecznego życia. Takie terminy jak: „zachowania ryzykowne", „zachowania problemowe", „zaburzenia zachowania", "zachowania dewiacyjne", „niedostosowanie społeczne", „wykolejenie społeczne", „patologia zachowania", „trudności wychowawcze", czy pierwotnie stosowany

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

do wyżej wymienionych określeń termin „zaniedbanie moralne", określają całe spektrum podobnych do siebie, odbiegających od społecznych standardów zachowań, wprowadzając tym samym pewien chaos terminologiczny (Zajączkowski, 1997).

Pojęcie „zachowania problemowe" wydaje się natomiast najbardziej związane z „teorią zachowań problemowych" Richarda i Shirley Jessorów (1977, za: Gaś, 1995). Autorzy ci definiują je jako sprzeczne ze społecznymi normami zachowania, które wywołują sprzeciw i reakcję osób znaczących. W późniejszym czasie w obszarze tej definicji znalazły się także zachowania zagrażające zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi dorastającej młodzieży, co ostatecznie w 1998 roku doprowadziło do zastąpienia terminu „zachowania problemowe" terminem „zachowania ryzykowne" (Jessor, 1998, za: Ostaszewski, 2005).

W literaturze przedmiotu istnieje wiele koncepcji wyjaśniających mechanizm powstawania zachowań ryzykownych u osób w okresie dorastania. Wywodzą się one z różnych źródeł, począwszy od kręgu teorii poznawczych Alberta Bandury oraz koncepcji Iceka Ajzena i Martina Fishbeina, przez ujęcie interakcyjne Jessorów, do koncepcji biologicznych, np. teorii Marvina Zuckermana, czy teorii społecznych, np. koncepcja Ann Caroll, oraz koncepcji socjologicznych, np. teoria Roberta K. Mertona.

I tak, według koncepcji Bandury (1977), proces uczenia się zachowań, także tych z obszaru ryzyka, zachodzi na podstawie procesu „modelowania". Dokonuje się na skutek obserwacji oraz uczenia się przez podmiot działań, jakie podejmują inni ludzie, którzy pełnią rolę „modela", i skutków owych działań. Istotny jest fakt, iż proces nabywania nowych zachowań ma charakter niewymuszony i jest ściśle powiązany z atrakcyjnością modela (Gaś, 1987). W procesie uczenia się natomiast kluczową rolę pełnią wzmocnienia pozytywne i negatywne (Kozielecki, 1995). Powyższa koncepcja ma szerokie zastosowanie w wyjaśnianiu występowania zachowań ryzykownych u osób w okresie dorastania, ponieważ właśnie w tym czasie młody człowiek poszukuje atrakcyjnych wzorców (modeli) zachowań, które nie zawsze mają charakter pozytywny. Obecnie bogatym źródłem dostarczania różnego typu modeli, stały się media lansujące różnego rodzaju gwiazdy i „autorytety" (Ostaszewski, 2005), które rzadko są pozytywnymi wzorcami.

Kolejną koncepcją, najbardziej kompleksowo ujmującą zachowania ryzykowne młodzieży, jest interakcyjny model Jessorów (Jessor, 1998 za: Gaś 2004a, Ostaszewski, 2005). Autorzy ci traktują zachowania ryzykowne jako sprzeczne z powszechnie uznanymi normami społecznymi, obyczajowymi, prawnymi, zdrowotnymi, przynależącymi do danej grupy wiekowej. Według nich, istotnym elementem działań zapobiegawczych powinno być poszukiwanie odpowiedzi na pytania: „Dlaczego?" i „Po co?" młodzież przejawia takie zachowania, czyli skupienie uwagi na celu i funkcji, jaką one pełnią. Wielu profesjonalistów z dziedziny psychoprofilaktyki i promocji zdrowia jest zdania, że zachowania ryzykowne mają znaczenie rozwojowe i umożliwiają młodym ludziom uporanie się z bardzo ważnymi sprawami życiowymi, z którymi z jakichś powodów nie mogą lub nie potrafią się uporać inaczej (Gaś, 1995; Szymańska, 2002; Ostaszewski, 2005). I tak, zdaniem Zbigniewa Gasia (1995), zachowania ryzykowne pełnią następujące funkcje:

- są działaniami instrumentalnymi, skierowanymi na realizację potrzeby, której realizacja została zablokowana bądź jej realizacja w innej formie wydaje się niemożliwa do osiągnięcia;
- są formą opozycji względem autorytetów w postaci osób dorosłych;
- redukują lęk, frustrację i obawy związane z oczekiwaniami rodziców i niepowodzeniami szkolnymi;
- są sposobem na okazanie solidarności z rówieśnikami, dają możliwość udziału w grupie lub też pozwalają na identyfikację z nią;
- pozwalają zademonstrować sobie i otoczeniu ważne atrybuty swojej tożsamości;
- umożliwiają uzyskanie pozornie wyższego etapu rozwoju.

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Jessorowie uważają również, że pojawienie się zachowań ryzykownych zachodzi wskutek wzajemnych interakcji pomiędzy trzema rodzajami zmiennych: „zmiennych wyjściowych i podstawowych", „zmiennych społeczno-psychologicznych" oraz „zachowania społecznego" (Gaś, 2004). W skład pierwszego rodzaju zmiennych wchodzą dwa czynniki: **struktura społeczno-demograficzna** (np. struktura rodziny, wykształcenie rodziców, ich zawody i religijne przekonania) oraz **socjalizacja** (m.in. wymagania oraz kontrola ze strony matki, wyznawana przez rodziców ideologia).

Drugi rodzaj zmiennych (społeczno-psychologicznych) tworzą dwa systemy: **system osobowości** (m.in. niska wartość osiągnięć szkolnych, przypisywanie dużej wagi niezależności, krytyczna ocena rzeczywistości, niska samoocena) oraz **system postrzegania środowiska** (m.in. niska skłonność rodziców do wspierania i kontrolowania, przewaga wpływów rówieśników).

W skład ostatniej grupy zmiennych (zachowania społecznego) wchodzą: **struktura zachowań ryzykownych** oraz **struktura zachowań konwencjonalnych**, czyli zachowań posiadających akceptację społeczeństwa.

Konkludując, koncepcja Jessorów systemowo ujmuje zawarte w osobie i otoczeniu czynniki, które powodują przejawianie u dorastających osób zachowań problemowych. Na podstawie charakterystyki wyróżnionych zmiennych możliwe staje się określenie, czy dana osoba będzie się zachowywała w sposób zgodny z normami, czy też podejmie zachowania ryzykowne (Szymańska, 2002).

Inna koncepcja zachowań ryzykownych, teoria uzasadnionego działania Ajzena i Fishbeina (1980), zwraca uwagę na procesy poznawcze, które poprzedzają ludzkie działanie. Zgodnie z tym modelem, każde ludzkie zachowanie jest poprzedzone świadomym zamiarem, czyli intencją zrobienia czegoś. Zamiar podjęcia (lub zaniechania) danego zachowania opiera się na informacjach o skutkach działania oraz na przekonaniach normatywnych, czyli indywidualnej postawie wobec danego zachowania, na spostrzeganiu norm społecznych, które tego zachowania dotyczą, oraz na spostrzeganej kontroli behawioralnej tego zachowania (Okulicz-Kozaryn, 1999; Ostaszewski, 2005).

Zuckerman w *Teorii poszukiwania wrażeń* ujmuje zachowanie ryzykowne w kategoriach poszukiwania wrażeń, traktując je jako „[...] cechę określoną przez poszukiwanie różnorodnych, nowych, złożonych i intensywnych doznań i doświadczeń oraz gotowość do podejmowania fizycznego, społecznego, prawnego i finansowego ryzyka w celu dostarczenia sobie tych doświadczeń" (Zalaśkiewicz, 2006, s. 24). Zachowania ryzykowne nie są zorientowane na cel zachowania, tylko na jego przebieg, a konkretnie na dostarczenie przyjemnego pobudzenia, które generuje sama ryzykowna czynność. Zuckerman jako zachowania ryzykowne traktuje np. takie czynności, jak: aktywność seksualna podejmowana bez zabezpieczenia z przypadkowo poznanymi partnerami, zachowania związane z prowadzeniem samochodu (szybka jazda w małej odległości od poprzedzającego pojazdu, prowadzenie pod wpływem substancji psychoaktywnych), uprawianie hazardu, zażywanie narkotyków, nadużywanie alkoholu (Zalaśkiewicz, 2006).

Autor kolejnej koncepcji, a mianowicie teorii poprawy reputacji, Caroll (1998 za: Okulicz-Kozaryn, 2003), zwraca uwagę na zachowania młodych osób, które mają bardzo często charakter instrumentalny, pełniąc funkcję swoistej wizytówki nastolatka. W zależności od preferencji zachowań, funkcję autoprezentacyjną mogą pełnić zachowania dojrzałe, odpowiedzialne, zgodne z oczekiwaniami społeczeństwa, empatyczne itp. lub zachowania o charakterze buntowniczym, bezwzględnym, agresywnym, nieaprobowane społecznie.

Ostania z wybranych koncepcji zachowań ryzykownych, teoria anomii Mertona, ujmuje zachowania ryzykowne z perspektywy makrosocjologicznej (Siemaszko, 1993). Merton odrzuca tezę, że za występowanie zachowań dewiacyjnych jest odpowiedzialna psychiczna predyspozycja jednostki, dochodząca do głosu przy osłabieniu kontroli społecznej. Według niego, zjawisko dewiacji społecznej

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

jest stanem „normalnym" i współtowarzyszy funkcjonalnej stronie życia społecznego, gdyż społeczna rzeczywistość nie jest niestety dla wszystkich „polem równych szans". W świetle tego twierdzenia, im niższe piętro społecznej drabiny, tym szanse na odniesienie sukcesu kulturowego stają się mniejsze, wywołują też odmienne typy przystosowania się jednostek do takiej sytuacji w różnych grupach społecznych (Siemaszko, 1993). Z punktu widzenia teorii Mertona zachowania ryzykowne są częściej podejmowane przez młodzież z niższych obszarów socjodemograficznych społeczeństwa, która na skutek poszkodowania materialno-statusowego może dążyć wszelkimi możliwymi sposobami do wyrównania różnicy dzielącej poszczególne warstwy społeczne i, co za tym idzie, uzyskania większej możliwości realizacji celów stawianych przez kulturę.

Współcześnie do szerokiego spektrum zachowań ryzykownych młodzieży, oprócz powszechnie znanych eksperymentów z nikotyną, alkoholem i narkotykami, należy zaliczyć także zachowania związane z przyjmowaniem takich środków psychoaktywnych, jak: leki uspokajające i nasenne, środki wziewne, sterydy anaboliczne, dopalacze i różnego rodzaju połączenia leków lub narkotyków z alkoholem. Ponadto w okresie dojrzewania występują także inne negatywne zachowania adolescentów, związane np.: z porzucaniem i zaniedbywaniem nauki szkolnej; z przedwczesną aktywnością seksualną i łączącym się z tym zagrożeniem przenoszenia drogą płciową chorób i powstawania „nastoletnich ciąż"; z agresywnym zachowaniem wobec siebie i otoczenia; z ucieczkami ze szkoły oraz z domu; z zatargami z policją (Kazdin, 1996).

Istotne jest również to, iż „zachowania ryzykowne" najczęściej występują podwójnie, to znaczy że przejawianie się jednego zachowania ryzykownego zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia innego. Mają też skłonność do zastępowania się; gdy któreś zachowanie nie jest aktualnie możliwe, jego miejsce może zastąpić inne (Kazdin, 1996; Szymańska, 2002; Ostaszewski, 2005).

Zdaniem Kandela (1975, za: Gaś, 1987), przejawianie zachowań ryzykownych związanych z popularnym wśród młodych ludzi używaniem substancji psychoaktywnych ma charakter fazowy, co oznacza, że inicjacja w obszarze jednej substancji często pociąga za sobą stosowanie innych (najczęściej jeszcze gorszych w skutkach). Na przykład używanie marihuany jest środkiem, który otwiera drogę do używania innych, silniejszych i bardziej uzależniających narkotyków.

Według teorii odporności (*resilence*) na czynniki ryzyka (Ostaszewski, 2005), o tym, czy nastolatek podejmie zachowania ryzykowne, czy ich zaniecha, decydują przede wszystkim jego zasoby osobiste (temperament, wrodzone predyspozycje, umiejętności radzenia sobie ze stresem) oraz cechy środowiska wychowawczego (np. wsparcie społeczne, ciepło rodzicielskie, odpowiednia dyscyplina, kontrola i nadzór ze strony rodzicielskiej, więź z rodziną). Im większa pula tych zasobów, tym bardziej wzrasta szansa na rozwój odporności, która ujawnia się w sytuacji ryzyka.

METODA BADANIA

Problemy i hipotezy badawcze

Głównym celem niniejszych badań było poznanie i określenie struktury zachowań ryzykownych młodzieży w wieku gimnazjalnym. Sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Jaka jest częstość występowania zachowań ryzykownych w grupie badanej młodzieży?
2. Jakie formy zachowań ryzykownych przeważają w grupie badanej młodzieży?
3. Czy i jaki istnieje związek pomiędzy zachowaniami ryzykownym a płcią badanych?

W odpowiedzi na powyższe problemy sformułowano następujące hipotezy badawcze:

1. W grupie badanej młodzieży drugich klas gimnazjalnych większość zachowań ryzykownych związanych z uży-

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

waniem środków psychoaktywnych wystąpiła co najmniej jeden raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie:
   – Badana młodzież drugich klas gimnazjalnych paliła tytoń co najmniej jeden raz w okresie 30 dni poprzedzających badanie.
   – Zachowania ryzykowne młodzieży, związane z piciem alkoholu, używaniem marihuany lub haszyszu, stosowaniem środków wziewnych wystąpiły co najmniej jeden raz w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie.
2. W badanej grupie młodzieży przeważają różnorodne zachowania ryzykowne występujące w stopniu nasilonym:
   – U badanej młodzieży przeważają nasilone zachowania ryzykowne związane z piciem alkoholu i paleniem papierosów.
   – W badanej grupie młodzieży przeważa agresja werbalna i psychiczna nad fizyczną.
3. Płeć różnicuje zachowania ryzykowne pod względem ich częstości i struktury.

Procedura badań

Badaniami objęto grupę uczniów drugich klas gimnazjalnych, która składała się z 158 osób, z czego 52% stanowiły dziewczęta, a 48% chłopcy. Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta z badanej grupy pochodzili głównie z rodzin pełnych – 73.4%. Natomiast 26.6% badanych zadeklarowało, że ich rodzice się rozwodzą, są po rozwodzie, są samotnymi rodzicami lub są w stanie separacji. Większość (97,5%) badanych gimnazjalistów mieszkała w domu z rodzicami lub z jednym z rodziców, a 2,5% – w domu dziecka.

Po uzyskaniu uprzedniej zgody dyrekcji szkoły, uczniowie wypełniali ankietę w czasie godziny lekcyjnej. Ze względu na wrażliwy charakter zbieranych informacji poczyniono wszelkie starania, by zapewnić uczniom poczucie anonimowości i wytworzono sprzyjające warunki do pracy.

Badania były prowadzone w okresie od 11 do 16 marca 2011 roku w pięciu gimnazjach na terenie miasta Lublina.

Do badania zachowań ryzykownych wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Zbieranie danych odbywało się za pomocą narzędzia o nazwie Z-R, w formie techniki ankietowej, zawierającej 42 pytania z zamkniętą kafeterią odpowiedzi (wybór odpowiedzi miał charakter jednokrotny lub wielokrotny). W przygotowaniu narzędzia do badania wzorowano się na kilku technikach, z których każda zawierała pytania dotyczące tylko jednej kategorii zachowań ryzykownych, natomiast celem niniejszych badań było poznanie różnych kategorii zachowań ryzykownych młodzieży. W rezultacie przygotowano ankietę, która zawiera pytania wzorowane na takich technikach służących do badania zachowań ryzykownych, jak: międzynarodowa ankieta European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD z 1997 roku (skorzystano z pytań od nr 14 do 27, które dotyczyły używania przez młodzież takich substancji psychoaktywnych, jak: nikotyna, alkohol, narkotyki, oraz inicjacji tego typu zachowań), ankiety EPIDAL – VIIrev autorstwa Zbigniewa Gasia (wykorzystano pytania nr 6–10 oraz pytania nr 30, 33, 37–39, 41, dotyczące m.in. opinii badanych na temat różnych zachowań ryzykownych młodzieży, relacji z rodzicami, relacji z rówieśnikami, form spędzania wolnego czasu, samopoczucia w szkole), ankiety TANP autorstwa Roberta Porzaka (wykorzystano pytania dotyczące osiągnięć szkolnych nr 11, 12 oraz chodzenia na wagary – pytanie nr 13). Pytania nr 31 i 32, dotyczące posiadania przez młodzież tatuaży oraz piercingu, a także pytania nr 40 i 42, dotyczące przemocy, zostały zaczerpnięte z badania Krzysztofa Ostaszewskiego i Katarzyny Kocoń (2007), dotyczącego związku pomiędzy posiadaniem przez młodzież tatuaży i piercingu a przejawianiem zachowań ryzykownych. Pozostałe pytania, utworzone przez autorkę, dotyczyły takich zachowań ryzykownych, jak odchudzanie się (pytania nr 28, 29), opuszczanie domu bez wiedzy i zgody rodziców (ucieczki

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

z domu) (pytanie nr 34) oraz dotyczące zatargów z policją (pytanie nr 36).

Międzynarodowa ankieta ESPAD jest wystandaryzowaną techniką badawczą (Sierosławski, 2003, 2007), za pomocą której co cztery lata są prowadzone badania używania środków psychoaktywnych przez młodzież, co umożliwia porównywanie wyników. Ankiety EPIDAL są według Gasia (2004b) rzetelną i trafną techniką badawczą, przeznaczoną do kompleksowej samooceny uczniów w zakresie zachowań dysfunkcjonalnych i konwencjonalnych, zgodnych z koncepcją Jessorów. Ankieta TANP Roberta Porzaka (2009) zawiera natomiast pytania odnoszące się do treści programów profilaktycznych dotyczących zachowań dysfunkcjonalnych młodzieży.

WYNIKI BADAŃ

Zebrane dane opracowano za pomocą pakietu statystycznego SPSS for Windows w wersji 17.0. Do sprawdzenia istotności różnic pomiędzy płcią badanych a częstością używania poszczególnych substancji psychoaktywnych posłużono się nieparametrycznym testem istotności różnic chi^2.

Pierwszą kwestią poddaną analizie była częstość występowania zachowań ryzykownych związanych z używaniem przez młodzież środków psychoaktywnych, takich jak: palenie tytoniu, picie napojów alkoholowych, używanie marihuany i haszyszu, używanie wziewnych substancji chemicznych. Wyniki badań zostały opracowane z dwóch perspektyw czasowych: okresu 30 dni poprzedzających badanie w przypadku palenia tytoniu oraz 12 miesięcy poprzedzających badanie w przypadku pozostałych zachowań.

Z analizy powyższych danych wynika, że 63,3% badanych gimnazjalistów w okresie 30 dni poprzedzających badanie nie paliło tytoniu wcale, a 10.1% badanych deklaruje, że paliło z częstotoliwością „1–5 papierosów dziennie", jednak w tej grupie jest istotnie więcej palących dziewcząt ($chi^2 = 4.52$, $p = .03$). Ponadto 7.6% wszystkich gimnazjalistów paliło papierosy okazjonalnie, w liczbie „mniej niż 1 papieros na tydzień" lub z częstotliwością „6–10 papierosów na dzień". W przedziałach uczniów palących „11–20 papierosów" oraz „ponad 20 papierosów" dziennie znajduje się kolejno: 5.1% i 3.8% badanej populacji.

Zatem hipoteza, iż badana młodzież drugich klas gimnazjalnych paliła tytoń co najmniej jeden raz w okresie 30 dni poprzedzających badanie, nie została zweryfikowana pozytywnie, chociaż 36,7% gimnazjalistów używało tytoniu z różną częstotliwością w okresie 30 dni przed badaniem. Natomiast hipoteza o istnieniu różnic międzypłciowych znalazła potwierdzenie w przypadku częstości „1–5 papierosów dziennie"; w pozostałych kategoriach, częstość palenia tytoniu przez

Tabela 1. Częstość palenia tytoniu w okresie 30 dni poprzedzających badanie

Częstość palenia tytoniu	**Dziewczęta**		**Chłopcy**		**Ogółem**	
	N(82)	%	N(76)	%	N(158)	%
Wcale w okresie ostatnich 30 dni*	42	51.2	58	76.3	100	63.3
Mniej niż 1 papieros na tydzień	6	7.3	6	7.9	12	7.6
Mniej niż 1 papieros dziennie	4	4.9	0	0	4	2.5
1–5 papierosów dziennie*	14	17.1	2	2.6	16	10.1
6–10 papierosów dziennie	6	7.3	6	7.9	12	7.6
11–20 papierosów dziennie	4	4.9	4	5.3	8	5.1
Więcej niż 20 papierosów dziennie	6	7.3	0	0	6	3.8

* Różnica istotna statystycznie na poziomie $p < .05$.

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Tabela 2. Częstość używania napojów alkoholowych w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie

Częstość picia napojów alkoholowych	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	N(82)	%	N(76)	%	N(158)	%
Nie piłem	14	17.1	4	5.3	18	11.4
1–2 razy	16	19.5	26	34.2	42	26.6
3–5 razy	16	19.5	12	15.8	28	17.7
6–9 razy	12	14.6	8	10.5	20	12.7
10–19 razy	14	17.1	16	21.1	30	19
20–39 razy	8	9.8	8	10.5	16	10.1
40 i więcej razy	2	2.4	2	2.6	4	2.5

Brak różnic istotnych statystycznie ze względu na płeć.

Tabela 3. Częstość używania marihuany lub haszyszu w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie

Częstość używania marihuany lub haszyszu	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	N(82)	%	N(76)	%	N(158)	%
Nie używałem	58	70.7	42	55.3	100	63.3
1–2 razy	10	12.2	10	13.2	20	12.7
3–5 razy	6	7.3	8	10.5	14	8.9
6–9 razy	0	0	8	10.5	8	0
10–19 razy	4	4.9	0	0	4	7.6
20–39 razy	2	2.4	0	0	2	1.3
40 i więcej razy	2	2.4	8	10.5	10	6.3

Brak różnic istotnych statystycznie ze względu na płeć.

dziewczęta nie różni się od częstości palenia tytoniu przez chłopców.

Analiza wyników wskazuje, iż 89.6% badanych gimnazjalistów deklaruje, że w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie piło napoje alkoholowe co najmniej jeden raz, a 11.4% zadeklarowało w tym okresie swoją abstynencję – w większości były to dziewczęta (różnica nieistotna statystycznie). Największy odsetek pijącej w tym czasie młodzieży, tj. 26.6%, stanowi grupa używająca alkoholu z częstotliwością „1 do 2 razy" (przewagę liczebną stanowią chłopcy, chociaż różnica nie jest istotna statystycznie). Druga (19%) pod względem częstości picia alkoholu jest grupa deklarujących bardzo częste picie („10–19 razy"). Średnio co dziesiąty uczeń i uczennica gimnazjum (10.1%) deklaruje picie alkoholu jeszcze częściej, w przedziale „20–39 razy", a 2.5% całej populacji deklaruje, że piła alkohol w tym czasie „co najmniej 40 razy".

Na podstawie powyższych danych, można stwierdzić, że zdecydowana większość badanych gimnazjalistów używała alkoholu w okresie ostatnich 12 miesięcy. Natomiast nie stwierdzono różnic pomiędzy dziewczętami a chłopcami w zakresie częstości używania alkoholu, co pozwala na odrzucenie hipotezy 3.

Analiza danych zamieszczonych w tabeli 3 wskazuje, że 63.3% badanych gimnazjalistów i gimnazjalistek deklaruje, iż w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie nie używało marihuany lub haszyszu. Pozostałe 36.7%

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Tabela 4. Częstość używania substancji wziewnych w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie

Częstość używania substancji wziewnych	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	N(82)	%	N(76)	%	N(158)	%
Nie używałem	74	90.2	72	94.2	146	92.4
1–2 razy	4	4.9	4	5.3	8	5.1
3–5 razy	4	4.9	0	0	4	2.5
6–9 razy	0	0	0	0	0	0
10–19 razy	0	0	0	0	0	0
20–39 razy	0	0	0	0	0	0
40 i więcej razy	0	0	0	0	0	0

Brak różnic istotnych statystycznie.

młodzieży, bez względu na płeć, używało tych substancji z różną częstotliwością. Największy odsetek (12.7%) wszystkich gimnazjalistów miał kontakt z tymi substancjami „1–2 razy" (podobnie u obu płci). 8.9% używało marihuany lub haszyszu w podanym czasie około „3–5 razy". Natomiast 7.6% wszystkich gimnazjalistów deklaruje, że używało tych substancji z częstotliwością „10–19" i „ponad 40 razy" (6.3%). Nie stwierdzono występowania różnic na poziomie istotnym statystycznie pomiędzy częstością używania marihuany i haszyszu a płcią respondentów, co wskazuje na odrzucenie hipotezy 3.

Analiza danych zawartych w tabeli 4 wskazuje, iż 92.4% całej populacji badanych gimnazjalistów deklaruje, że w ciągu ostatniego roku nie próbowało używać substancji wziewnych w celu odurzenia się. Pozostałe 7.6% uczniów deklaruje, że używało tych substancji co najmniej jeden raz (5.1% badanych używało „1–2 razy", a 2.5% – „3–5 razy"). Nie stwierdzono występowania różnic na poziomie istotnym statystycznie pomiędzy częstością używania substancji wziewnych a płcią respondentów, co pozwala na odrzucenie założonej hipotezy 3.

Kolejna kwestia poddana analizie dotyczyła częstości i struktury występowania nasilonych zachowań ryzykownych związanych ze stosowaniem przez młodzież gimnazjalną środków psychoaktywnych oraz agresji i przemocy. Za kryterium nasilenia zachowań ryzykownych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych przyjęto za badaniami ESPAD (Sierosławski, 2003) używanie tych środków w okresie 30 dni poprzedzających badanie. Zachowania związane z agresją i przemocą zostały podzielone na dwie grupy. Pierwsza z nich dotyczyła agresji i przemocy werbalnej i psychicznej, gdzie za wskaźnik nasilenia przyjęto występowanie tego typu zachowań z przeciętną częstością około raz na tydzień i jeszcze częściej. Grupa druga dotyczyła zachowań związanych z agresją i przemocą fizyczną, gdzie za wskaźnik jej nasilenia przyjęto uczestnictwo w bójkach co najmniej 4 razy w ciągu ostatniego roku (Woynarowska, Mazur, 2002).

Analiza danych przedstawionych na wykresie 1 wskazuje, że w badanej grupie gimnazjalistów przeważają nasilone zachowania ryzykowne związane z piciem przez młodzież napojów alkoholowych (51.9%) oraz z paleniem tytoniu (36.7%), co pozwala na przyjęcie hipotezy 2. Co piąty badany nastolatek (20.3%) przyznaje się do nasilonego używania marihuany lub haszyszu, a także używania marihuany razem z alkoholem (21.5%). Z podobną częstotliwością badani uczniowie deklarują nasilone stosowanie leków uspokajających i nasennych zażywanych bez przepisu lekarza (22.8%). Zaś 7.6% badanych gimnazjalistów używa w sposób nasilony alkoholu razem z tabletkami, a 6.3% – amfetaminy.

Z analizy danych zawartych w tabeli 5 wynika, że istnieją statystycznie istotne różnice w zakresie nasilonego używania tyto-

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

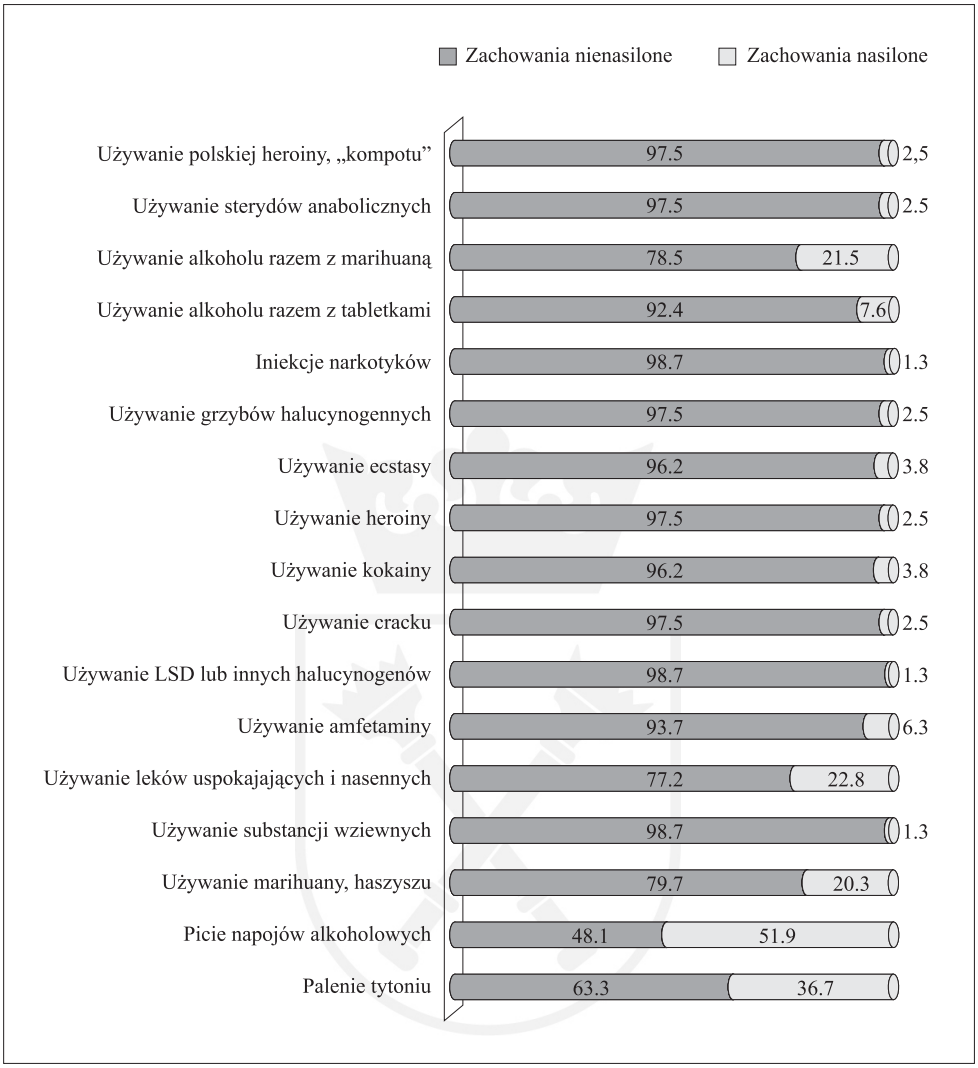

Wykres 1. Stosunek zachowań ryzykownych nienasilonych do nasilonych, związanych z używaniem przez młodzież substancji psychoaktywnych (N = 158)

niu pomiędzy badanymi chłopcami i dziewczętami, co potwierdza założoną hipotezę 3. Z 36.7-procentowej populacji osób deklarujących nasilone stosowanie tej używki, istotnie większą część stanowią dziewczęta (47.5%) niż chłopcy (18.8%) ($chi^2 = 6.29$, $p = .02$). Natomiast chłopcy (55.3%) częściej niż dziewczęta (48.8%) piją napoje alkoholowe, chociaż różnica nie jest istotna statystycznie. Jeśli chodzi o używanie przetworów z konopi w ciągu ostatniego roku, to w tej grupie znajduje się trzykrotnie więcej chłopców (31.6%) niż dziewcząt (9.8%) ($chi^2 = 5.81$, $p = .02$). Różnice istotne statystycznie wystąpiły również w zakresie nasilonego używania leków uspokajających i nasennych, gdzie było ponad dwukrotnie więcej gimnazjalistek (31.7%) niż gimnazjalistów (13.2%) ($chi^2 = 3.85$, $p = .05$). Dziewczęta także częściej niż chłopcy deklarują nasilone używanie amfetaminy, chociaż

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Tabela 5. Występowanie zachowań ryzykownych związanych z używaniem przez młodzież substancji psychoaktywnych w stopniu nasilonym, z uwzględnieniem płci badanych

Rodzaj nasilonego zachowania związanego z następującymi substancjami psychoaktywnymi	Zachowania nasilone					
	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Tytoń*	**36**	**47.5**	**14**	**18.8**	50	36.7
Napoje alkoholowe	40	48.8	42	55.3	82	51.9
Marihuana/haszysz*	**8**	**9.8**	**24**	**31.6**	32	20.3
Substancje wziewne	2	2.4	0	0	2	1.3
Leki uspokajające/nasenne*	**26**	**31.7**	**10**	**13.2**	36	22.8
Amfetamina	8	9.8	2	2.6	10	6.3
LSD lub inne halucynogeny	2	2.4	0	0	2	1.3
Crack	2	2.4	2	2.6	4	2.5
Kokaina	2	2.4	4	5.3	6	3.8
Heroina	4	4.9	0	0	4	2.5
Ecstasy	4	4.9	2	2.6	6	3.8
Grzyby halucynogenne	4	4.9	0	0	4	2.5
Iniekcje narkotyków	2	2.4	0	0	2	1.3
Alkohol razem z tabletkami	8	9.8	4	5.3	12	7.6
Alkohol razem z marihuaną	16	19.5	18	23.7	34	21.5
Sterydy anaboliczne	0	0	4	5.3	4	2.5
Polska heroina, „kompot”	4	4.9	0	0	4	2.5

* Różnica istotna statystycznie na poziomie $p < .05$.

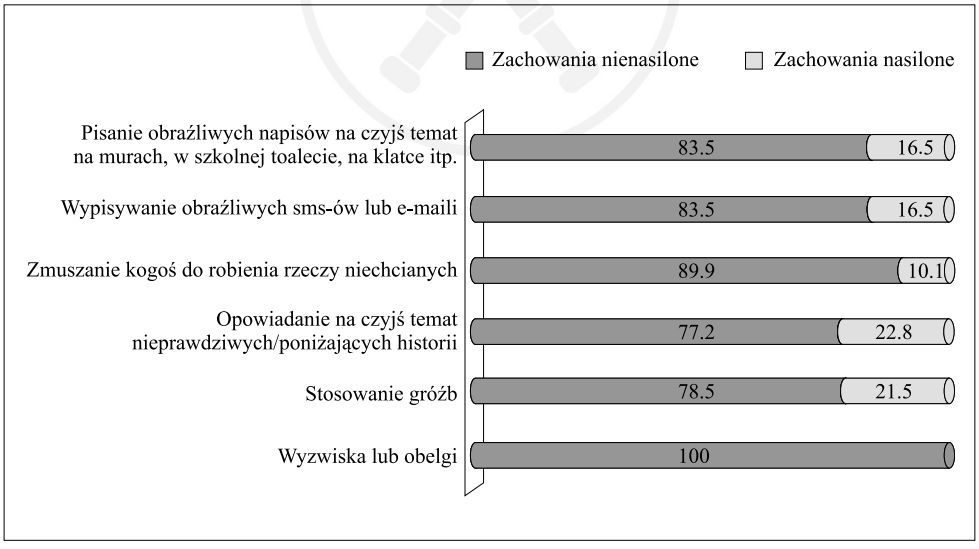

Wykres 2. Agresja i przemoc werbalna i psychiczna – stosunek zachowań ryzykownych nienasilonych do nasilonych (N = 158)

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Tabela 6. Agresja i przemoc werbalna – zachowania nasilone z uwzględnieniem płci

Rodzaj nasilonego zachowania	Zachowania nasilone					
	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Wyzwiska lub obelgi	82	47.6	76	52.4	158	100
Stosowanie gróźb*	**8**	**9.8**	**26**	**34.2**	34	21.5
Opowiadanie na czyjś temat nieprawdziwych/poniżających historii*	**10**	**12.2**	**26**	**34.2**	36	22.8
Zmuszanie kogoś do robienia rzeczy niechcianych*	**2**	**2.4**	**14**	**18.4**	16	10.1
Wypisywanie obraźliwych sms-ów/e-maili*	**6**	**7.3**	**20**	**26.3**	26	16.5
Pisanie obraźliwych napisów na czyjś temat na murach, w szkolnej toalecie itp.	8	9.8	18	23.7	26	16.5

* Różnica istotna statystycznie na poziomie $p < .05$.

nie jest to różnica istotna statystycznie (9.8% dziewcząt i 2.6% chłopców).

Kolejny problem poddany analizie dotyczył zachowań ryzykownych związanych ze stosowaniem agresji i przemocy.

Dane przedstawione na wykresie 2 wskazują, iż wśród zachowań ryzykownych związanych ze stosowaniem przez młodzież agresji i przemocy, dominują „wyzwiska lub obelgi", których z częstotliwością większą niż raz na tydzień używa 100% badanych. Natomiast 21.5% badanych przyznaje się do nasilonego „stosowania gróźb" i „opowiadania na czyjś temat nieprawdziwych i poniżających historii" (22.8%), a co dziesiąty „zmusza kogoś do robienia rzeczy niechcianych" (10.1%). Ponadto 16.5% badanych pisze „obraźliwe e-maile i sms-y" do swoich kolegów i koleżanek oraz „obraźliwe napisy na czyjś temat, na murach, klatkach schodowych itp.". Zatem hipoteza mówiąca o tym, iż wśród gimnazjalistów przeważa agresja werbalna i psychiczna nad fizyczną, została pozytywnie zweryfikowana.

Analiza danych zawartych w tabeli 6 wskazuje, że istnieją różnice istotne statystycznie pomiędzy chłopcami a dziewczętami w zakresie takich zachowań, jak:

– „stosowanie gróźb" – zdecydowanie częściej robią to chłopcy (34.2%) niż dziewczęta (9.8%) ($chi^2 = 6.93$, $p = .01$);
– „opowiadanie na czyjś temat nieprawdziwych/poniżających historii" – częściej przyznają się do tego chłopcy (34.2%) niż dziewczęta (12.2%), ($chi^2 = 5.43$, $p = .02$);
– „pisanie obraźliwych e-maili i sms-ów" – zdecydowanie częściej (ponad trzykrotnie) robią to chłopcy (26.3%) niż dziewczęta (7.3%), ($chi^2 = 5.17$, $p = .02$);
– „zmuszanie kogoś do robienia rzeczy niechcianych" – częściej robią to chłopcy (18.4%) niż dziewczęta (2.4%), ($chi^2 = 5.53$, $p = .001$).

Z analizy danych przedstawionych na wykresie 3 wynika, iż 60.8% badanej młodzieży nie brało udziału w bójkach na terenie szkoły lub w jej pobliżu w ciągu ostatnich 12 miesięcy, 11.4% uczestniczyło w tego typu zdarzeniu „co najmniej jeden raz", a 19% – „2–3 razy" w ciągu ostatniego roku. Natomiast 16.5% badanych, brało udział w bójkach w tym okresie – około „4–5 razy", rozpoczynając tym samym przedział zachowań nasilonych, co w zestawieniu z częstotliwością „udziału w bójkach" w przedziałach „6–7 razy" (3.8%) i „8–9 razy" (7.6%) oraz „12 i więcej razy"

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

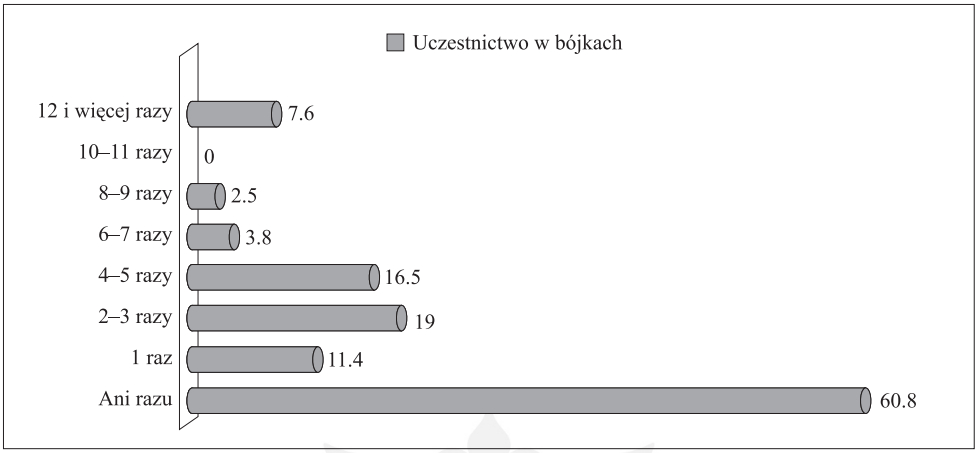

Wykres 3. Częstość brania udziału w bójkach w ciągu ostatniego roku (N = 158)

Tabela 7. Pozostałe zachowania ryzykowne ujęte w badaniu

Pozostałe zachowania ryzykowne		**Dziewczęta**		**Chłopcy**		**Ogółem**	
		N	%	N	%	N	%
Powtarzanie klasy	Nie, nigdy	76	92.7	72	89.5	148	91.1
	Tak, obecnie powtarzam	0	0	0	0	0	0
	Tak, powtarzałem	2	2.4	6	7.9	8	5.1
Wagary: częstość	Kilka razy w: – życiu	64	78	60	78.9	124	78.5
	– ostatnim roku	16	19.5	10	13.2	26	16.5
	– ostatnim miesiącu	2	2.4	6	7.9	8	5.1
Stosowanie diet odchudzających*	**Nie stosowałem**	**50**	**61**	**74**	**97.4**	124	78.5
	Stosowałem	**32**	**39**	**2**	**2.6**	34	21.5
Posiadanie tatuażu	Nie	76	92.7	72	94.7	148	93.7
	Tak, mam nietrwały tatuaż	4	4.9	4	5.3	8	5.1
	Tak, mam trwały tatuaż	2	2.4	0	0	2	1.3
Piercing*	**Nie posiadam**	**66**	**80.5**	**76**	**100**	142	89.9
	Posiadam	**14**	**17.1**	**0**	**0**	14	8.9
Całonocne opuszczenie domu	Nie	66	80.5	52	68.4	118	74.7
	Tak	16	19.5	24	31.6	40	25.3
Stosunek płciowy	Nie	76	92.7	60	78.9	136	86.1
	Tak	6	7.3	16	21.1	22	13.9
Zatargi z policją*	**Nie**	**46**	**56.1**	**16**	**21.1**	62	39.2
	Tak	**36**	**43.9**	**54**	**71.1**	90	57

***** Różnica istotna statystycznie na poziomie $p < .05$.

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

(7.6%), w sumie wskazuje na 30.4-procentową grupę uczniów stosujących agresję i przemoc fizyczną z dużym nasileniem.

Jeśli chodzi o różnice międzypłciowe, to różnice istotne statystycznie wystąpiły jedynie w zakresie częstotliwości „4–5 razy" w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie – 28.9% chłopców i 4.9% dziewcząt, (chi^2 = 8.31, p = .004).

Poniżej zostanie dokonana prezentacja wyników badań, związanych z pozostałymi zachowaniami ryzykownymi ujętymi w badaniu (tabela 7). Analiza tych danych wskazuje, iż 91.1% gimnazjalistów nigdy nie powtarzało klasy. Natomiast 78.5% uczniów deklaruje, że było na wagarach kilka razy w życiu, 16.5% opuszczało samowolnie lekcję kilka razy w ciągu ostatniego roku, a 5.1% deklaruje, że opuszczało szkołę, co najmniej kilka razy w ostatnim miesiącu.

Jeśli chodzi o zachowania ryzykowne związane ze stosowaniem diet odchudzających, to zdecydowanie częściej występowały one w grupie dziewcząt (39%) niż chłopców (2.6%) i jest to różnica istotna statystycznie (chi^2 = 15.41, p = .001).

93.7% badanej młodzieży deklaruje, że nie posiada tatuażu wcale, a 5.1%, że posiada takowy, lecz jest on zrobiony w sposób nietrwały. Tatuaż trwały posiada jedynie 1.3% całej badanej grupy. Ponadto 17.1% gimnazjalistek posiada kolczyki typu piercing, natomiast ich koledzy wyraźnie zadeklarowali nieposiadanie tego typu „ozdób" i jest to różnica istotna statystycznie (chi^2 = 8.25, p = .01).

Z danych zawartych w tabeli 7 wynika również, że 74.5% badanej młodzieży deklaruje, iż nigdy samowolnie nie przebywało całą noc poza domem. Zaś w grupie gimnazjalistów opuszczających miejsce zamieszkania na całą noc bez zgody opiekunów (25.3%) było więcej chłopców (31.6%) niż dziewcząt (19.5%), ale różnica nie jest istotna statystycznie.

Kolejna kwestia dotyczyła inicjacji seksualnej. Jak wynika z danych, 13.9% młodzieży deklaruje, że jest już po inicjacji płciowej. W tej grupie jest zdecydowanie więcej chłopców (21.1%) niż dziewcząt (7.3%), ale różnica nie jest istotna statystycznie.

Ponadto badani gimnazjaliści (71.1%) częściej niż ich koleżanki (43.9%) deklarują, że mieli już zatargi z policją, i jest to różnica istotna statystycznie (chi^2 = 11.96, p = .003).

DYSKUSJA WYNIKÓW

Analiza wyników badań wskazuje, iż w badanej grupie młodzieży drugich klas gimnazjalnych większość zachowań ryzykownych związanych z używaniem środków psychoaktywnych wystąpiła co najmniej jeden raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie. Najczęściej badana młodzież (89.6%) deklarowała używanie alkoholu (z różną częstotliwością) w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie.

Otrzymane wyniki są częściowo zgodne z wynikami innych badań prowadzonych w Polsce w ciągu ostatnich kilku lat. I tak, według badań ESPAD (Sierosławski, 2003, 2007, 2011), odsetek młodzieży gimnazjalnej sięgającej po alkohol w czasie dwóch ostatnich edycji wynosił dla wskaźnika „picie w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie" – odpowiednio: 84.9% w 2003 roku, 78.9% w 2007 i 78% w 2011. Niepokojący jest fakt, iż w niniejszych badaniach ten wskaźnik (89.6%) jest wyższy (o 11.6 punktu) dla gimnazjalistów z Lublina w stosunku do wyników ESPAD z 2011, gdzie wynosił – 78%. Być może gimnazjaliści z Lublina potrzebują dużej ilości wrażeń, intensywnych doznań, na co wskazuje teoria zapotrzebowania na stymulację, a używanie alkoholu redukuje lęk, frustrację i daje szybko silne doznania fizyczne i psychiczne. Poza tym duża dostępność i łatwość zdobycia alkoholu oraz znajomość skutków jego działania powoduje, że jest on świadomie wybierany przez młodzież (zgodnie z teorią uzasadnionego działania). Merton sugeruje natomiast, iż zachowania ryzykowne występują częściej wśród młodzieży z niższych obszarów socjodemograficznych społeczeństwa, która dąży do wyrównania różnic dzielących warstwy społeczne.

Ponadto 59.1% badanej młodzieży z Lublina piło alkohol w okresie 30 dni poprzedza-

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

jących badanie, spełniając tym samym kryterium nasilenia tego zachowania ryzykownego. Również wyniki badań HBSC 2010 wskazują, iż w ciągu ostatnich 30 dni alkohol spożywało 51% młodzieży 14–15-letniej (Mazur, Małkowska-Szkutnik, 2011).

Odnosząc wyniki badań polskiej młodzieży do badań europejskich, należy podkreślić, iż według raportu ESPAD z 2007 roku, w ostatnich 12 miesiącach poprzedzających badanie alkohol spożywało średnio ponad 70% europejskiej młodzieży w wieku 15–16 lat (są kraje, gdzie te odsetki przekraczają 80 i 90%). Najwięcej młodzieży piło alkohol w Danii, Austrii i Wielkiej Brytanii, gdzie większość przypadków spożywania alkoholu kończy się upiciem. Na tle tych danych polska młodzież zachowuje się podobnie – alkohol w miesiącu poprzedzającym badanie spożywało 78.9% nastolatków, a fakt upicia się deklaruje co trzeci badany, według raportu ESPAD z 2007 roku.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, drugie miejsce pod względem największego rozpowszechnienia zachowań ryzykownych związanych z używaniem przez młodzież środków psychoaktywnych nadal zajmuje używanie tytoniu (36.7% badanych gimnazjalistów deklarowało używanie tytoniu w okresie 30 dni przed badaniem). Zestawiając otrzymany wynik z rezultatami badań ESPAD w 2007 roku otrzymano niemalże identyczny wynik, ale w badaniach ESPAD odnosił się on do grupy starszej młodzieży (17–18-letniej). W niniejszych badaniach „palenie papierosów przynajmniej 1 raz w tygodniu" deklarowało 29.1% młodzieży 15-letniej (zsumowano wskaźniki dla kategorii: „mniej niż 1 papieros dziennie" – 2.5%, „1–5 papierosów dziennie" – 10.1%, „6–10 papierosów dziennie" – 7.6%, „11–20 papierosów dziennie" – 5.1%, „więcej niż 20 papierosów dziennie" – 3.8%). Jest to częściowo zbieżne z wynikami badań HBSC 2010, gdzie wykazano, iż 21.1% 15–16-latków paliło przynajmniej „1 raz w tygodniu", a w ciągu ostatnich 30 dni używało tytoniu 28.9% (Mazur, Małkowska-Szkutnik, 2011). Na tle Europy, Polska jest natomiast krajem o jednym z najniższych wskaźników palaczy wśród młodzieży (16.8%). (http:zachowania+ryzykowne+m%C5%82odziezy+wyniki+badan+2009%2C+2010%2C+2011&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:pl:official&client=firefox-a, dostęp: 5.07.2011.

Zwraca uwagę fakt, iż w grupie gimnazjalistów palących z częstotliwością „1–5 papierosów dziennie" jest istotnie więcej palących dziewcząt. Takich różnic nie zaobserwowano ani w badaniach ESPAD w 2007 i w 2009 roku, ani w badaniach HBSC 2010 (Mazur, Małkowska-Szkutnik, 2011). Można przypuszczać, iż jest to związane ze zmieniającymi się rolami społecznymi w zakresie płci, co powoduje, że w wielu sytuacjach kobiety (dziewczęta) chcą dorównać mężczyznom (chłopcom). Ponadto potoczne obserwacje funkcjonowania młodzieży gimnazjalnej wskazują, iż dziewczęta coraz częściej przejmują inicjatywę, np. proponują chłopcom wchodzenie w bliskie, intymne relacje, takie jak: przyjaźń czy tzw. chodzenie z sobą.

Równie niepokojący jest fakt, iż jedna piąta badanych gimnazjalistów (20.3%), bez względu na płeć, deklarowała nasilone używanie przetworów konopi (marihuany i haszyszu) w ciągu ostatniego roku, w odniesieniu do wyników badań ESPAD z 2007 roku (gdzie ten wskaźnik wyniósł 16.4%) oraz wyników badań HBSC 2010 (gdzie w ciągu ostatnich 12 miesięcy – używało 15.1% 15–16-latków), co wskazuje na częstsze używanie tych substancji w badanej populacji. Natomiast w badaniach ESPAD z 2011 roku do używania przetworów konopi przyznało się 24.3% młodszych uczniów (III klasy gimnazjum) i 37.3% starszych uczniów, co wskazuje na wzrost używania marihuany po okresie spadku. Odsetek badanych gimnazjalistów z Lublina używających marihuany i haszyszu jest zatem niższy w porównaniu z wynikami badań ESPAD z 2011 roku.

Z kolei badania CBOS (*Analiza używania substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną w 2008 r.* na zlecenie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii), przeprowadzone wśród młodzieży szkół średnich i zawodowych pokazują, iż doświadczenia z jakimikolwiek narkotykami miało już 30.5%

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

ogółu badanych i jest to wskaźnik wyższy niż uzyskany w niniejszych badaniach.

Porównanie wyników analizy dotyczącej różnic międzypłciowych w zakresie używania środków psychoaktywnych z wynikami niektórych badań (Sierosławski, 2007; Ostaszewski i in., 2009) wskazuje natomiast na podobne tendencje: dziewczęta równie często, a niekiedy częściej niż chłopcy używają tych substancji, a różnice wystąpiły w zakresie: palenia tytoniu (więcej dziewcząt niż chłopców paliło tytoń z częstotliwością „od 1 do 5 papierosów dziennie"); używania marihuany i haszyszu (w grupie palących jest ponad trzy razy więcej chłopców); zażywania leków uspokajających (zdecydowanie częściej w grupie dziewcząt) oraz nasilonej przemocy psychicznej i fizycznej (częściej wśród chłopców).

Jeśli chodzi o zachowania ryzykowne związane z agresją i przemocą, to nasilona agresja i przemoc werbalna oraz psychiczna występuje na zbliżonym poziomie co agresja i przemoc fizyczna (uogólniając, co trzeci badany uczeń dopuszcza się takich zachowań). Jest to zbieżne z wynikami badań HBSC 2010, gdzie w ciągu ostatniego roku przemoc stosowało 34.5% młodzieży w wieku 15–16 lat. Zaś według badań innych autorów (Woynarowska, Mazur, 2002), agresja fizyczna (uczestnictwo w bójkach co najmniej „4 razy" w czasie 12 miesięcy przed badaniem) występuje rzadziej niż przemoc i agresja psychiczna.

Ponadto niniejsze badania wskazują na bardzo niepokojący fakt: w przypadku nasilonej agresji i przemocy werbalnej i psychicznej najczęstszym jej przejawem u obojga płci jest stosowanie wyzwisk i obelg, którymi posługuje się 100% badanej populacji gimnazjalistów.

Kolejna kwestia niniejszej eksploracji dotyczyła inicjacji seksualnej. Okazało się, iż 13.9% badanych gimnazjalistów deklaruje, że jest już po inicjacji płciowej. Należy podkreślić, iż wczesna inicjacja seksualna powoduje wchodzenie w dorosłe role osób, które nie są jeszcze do tego przygotowane, ponieważ brak im dojrzałości psychicznej i społecznej. Poza tym skutki wczesnej inicjacji seksualnej niejednokrotnie są przyczyną przedwczesnego opuszczania systemu edukacji (wagarowania, przerwania nauki szkolnej). Prowadzi to również do obniżonych kwalifikacji jednostki i przyczynia się do trudności w późniejszym funkcjonowaniu na rynku pracy. Warto też zaznaczyć, iż ryzykowne zachowania seksualne młodzieży rzadko występują samodzielnie. Często są związane z używaniem środków psychoaktywnych, występowaniem konfliktów z rodzicami, ucieczkami z domu.

Reasumując powyższe rozważania, młodzi ludzie z coraz mniejszymi oporami sięgają po alkohol, papierosy, narkotyki czy podejmują zachowania seksualne. Bardzo często są przekonani o ich nieszkodliwości, dostępności i powszechności. Używając środków psychoaktywnych, zaniedbują obowiązki szkolne, wagarują oraz wchodzą w konflikt z prawem. To wszystko utrudnia im funkcjonowanie we współczesnym świecie oraz rzutuje na ich dalszą ścieżkę edukacyjno-zawodową.

W poszukiwaniu prób wyjaśnienia i określenia mechanizmów psychologicznych zachowań ryzykownych młodzieży gimnazjalnej wskazane jest oparcie się na istniejących koncepcjach zaprezentowanych we wprowadzeniu. I tak zachowania ryzykowne gimnazjalistów mogą być wyuczone, modelowane (zgodnie z koncepcją Bandury) wskutek oddziaływania negatywnych wzorców i modeli zachowań, których m.in. dostarczają współczesne media. Ponadto, jak wiadomo, dorastanie jest związane z poszukiwaniem nowych wzorców i buntem przeciwko zastanym normom społecznym, co podkreślają m.in. Jessorowie w swojej koncepcji zachowań problemowych. Autorzy ci wskazują również, że zachowania ryzykowne młodzieży są rezultatem interakcji pomiędzy czynnikami tkwiącymi w jednostce, w środowisku i w samej sytuacji. Do czynników indywidualnych należy m.in. potrzeba poszukiwania wrażeń, która według Zuckermana może być zaspokajana poprzez podejmowanie czynności ryzykownych. Czynności te z kolei same w sobie generują silne pobudzenie.

Zachowania dysfunkcjonalne młodzieży mogą być też ukierunkowane na osiągnięcie ważnego celu rozwojowego, jakim jest zademonstrowanie sobie i innym osobom znaczą-

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

cym ważnych atrybutów własnej tożsamości, co podkreśla Caroll w swojej teorii poprawy reputacji. Taką funkcję autoprezentacyjną dla nastolatka mogą pełnić zachowania o charakterze buntowniczym, agresywnym, nieaprobowanym społecznie, a przejawem może być używanie środków psychoaktywnych, stosowanie agresji i przemocy czy zaniedbywanie nauki szkolnej.

Celem niniejszych badań było poznanie zachowań ryzykownych młodzieży w wieku gimnazjalnym. Wnioski z badań umożliwiły nakreślenie obrazu rozpowszechnienia tych dysfunkcji w środowisku szkolnym młodzieży. I tak, badani gimnazjaliści w zdecydowanej większości deklarowali, iż najczęściej używają alkoholu, a tylko co dziesiąty wskazywał na to, iż zachowuje abstynencję w tym zakresie. Również popularne było używanie tytoniu oraz przetworów konopi (marihuany i haszyszu). Istotne różnice pomiędzy badanymi dziewczętami i chłopcami wystąpiły natomiast przede wszystkim w zakresie używania tytoniu z częstotliwością „1–5 papierosów dziennie" na korzyść dziewcząt.

BIBLIOGRAFIA

Ajzen I., Fishbein M. (1980), *Understanding attitudes and predicting social behaviour*. Engelwood-Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura A. (1977), *A social learning theory*. Engelwood-Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Carroll A. (1998), *Reputation enhancement and adolescent drug use. Guidance Information Bulletin.* Queensland: Education Queensland.

Gaś Z.B. (1987), *Agresja a osobowość w uzależnieniach*. Rzeszów: WSP.

Gaś Z.B. (1995), *Pomoc psychologiczna młodzieży.* Warszawa: WSiP.

Gaś Z.B. (2004a), *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole*. Lublin: Pracownia Wydawnicza Fundacji „Masz Szansę".

Gaś Z. (2004b), Ankiety EPIDAL jako narzędzia kompleksowej samooceny uczniów w zakresie zachowań dysfunkcjonalnych i konwencjonalnych [w:] *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole*, 175–184.Warszawa: MENiS.

Jessor R. (1998), *New perspectives on adolescent risk behavior*. New York: Cambridge University Press.

Jessor R., Jessor S. (1977), *Problem behavior and psychosocial development. A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.

Kazdin A. (1996), Zdrowie psychiczne młodzieży w okresie dorastania. Programy profilaktyczne i leczenie. *Nowiny Psychologiczne*, 2, 39–74.

Kozielecki J. (1995), *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo „Żak".

Mazur J., Małkowska-Szkutnik A. (red.) (2011), *Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny.* Warszawa: Instytut Matki i Dziecka.

Okulicz-Kozaryn K. (1999), Pozytywne oczekiwania wobec picia alkoholu a konsumpcja alkoholu przez młodzież. *Alkoholizm i Narkomania*, 1/34, 23–41.

Okulicz-Kozaryn K. (2003), Teorie psychologiczne w praktyce profilaktycznej. *Remedium* 12, 36–37.

Ostaszewski K. (2005), *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych. Podstawy opracowywania oraz ewaluacja programów dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar".

Ostaszewski K., Bobrowski K., Borucka A., Cybulska M., Kocoń K., Okulicz-Kozaryn K., Pisarska A. (2009). *Monitorowanie zachowań młodzieży. Badania mokotowskie. Raport techniczny z realizacji projektu badawczego*. Warszawa: IPiN.

Ostaszewski K., Kocoń K. (2007), Tatuaż i kolczykowanie ciała a używanie substancji psychoaktywnych i inne zachowania ryzykowne wśród gimnazjalistów. *Alkoholizm i Narkomania*, 20, 247–266.

Siemaszko A. (1993), *Granice tolerancji.* Warszawa: PWN.

Sierosławski J. (2011), *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011 r*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych

Szymańska J. (2002), *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Warszawa: CMPP.

Woynarowska B., Mazur J. (2002), *Zachowania zdrowotne, zdrowie i postrzeganie szkoły przez młodzież w Polsce w 2002 roku. Raport techniczny z badań*. Warszawa: Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego.

Zajączkowski K. (1997), *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Zalaśkiewicz T. (2006), Ryzyko jako konieczność i ryzyko jako przyjemność. Teoria i jej empiryczna weryfikacja [w:] R. Studenski, M. Goszczyńska (red.). *Psychologia zachowań ryzykownych. Koncepcje, badania, praktyka*, 19–44. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Źródła internetowe:

Porzak R. (2009), *Diagnoza problemów i potrzeb profilaktycznych na terenie Dzielnicy Ochota m.st. Warszawy. Raport z badań przeprowadzonych w 2009 roku*, www.urzadochota.waw.pl/.../raport_ochota_2009_streszczenie_do_d... (dostęp: 25.09.2012).

Sierosławski J. (2003), *Raport z badania „ESPAD" 2003*, www.kbpn.gov.pl (dostęp: 5.02. 2011).

Sierosławski J. (2007), *Raport z badania „ESPAD" 2007*, www.kbpn.gov.pl (dostęp: 15.02 2011).

http:zachowania+ryzykowne+m%C5%82odziezy+wyniki+badan+2009%2C+2010%2C+2011&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:pl:official&client=firefox-a (dostęp: 5.07 2011).

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie i rozpowszechnianie zabronione.
Publikacja przeznaczona jedynie dla klientów indywidualnych. Zakaz rozpowszechniania i udostępniania serwisach bibliotecznych